

10. Церкви є невід'ємною частиною громадянського суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1609%3A1&catid=35%3Aworld&Itemid=62&lang=uk
11. Участь церков у політичних процесах як чинник державотворення сучасної України. Онищук С.І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=765>
12. Луцький М.І. Церковний вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://objustific.gov.ua/wp-content/uploads/2013/08/Dopovid-Lutskiy-M..pdf>
13. Антонюк З. Побудова громадянського суспільства в Україні та християнське соціальне життя // Сучасність. – 1998. – № 11. – С. 89.
14. Звернення традиційних Українських Церков до вірних та до всіх людей доброї волі від 1 грудня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/zvernennya>

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Савчук К.О.

(кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу міжнародного права та порівняльного правознавства, Інститут держави в права ім. В.М. Корецького НАН України)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних етапів становлення та розвитку міжнародно-правового регулювання охорони навколишнього середовища. Показано, що система міжнародного права постійно ускладнюється і з виникненням нових напрямків співробітництва між державами виникають і нові галузі міжнародного права на основі яких здійснюється правове регулювання такого співробітництва. Однією з таких нових галузей міжнародного права, і водночас таких, що бурхливо розвиваються, виступає міжнародне право навколишнього середовища. Бурхливий розвиток цієї галузі міжнародного права обумовлений гостротою екологічних проблем, що постають перед людством. Показано, що хоча перші міжнародні угоди уклалися ще у середині XIX століття, становлення міжнародного права навколишнього середовища як самостійної галузі міжнародного права пов'язано з рішеннями Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища 1972 року. Виділено основні етапи розвитку міжнародно-правового регулювання міжнародного співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища: 1) від середини XIX сторіччя до Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища 1972 року; 2) від Стокгольмської конференції 1972 року до Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 року; 3) від Конференції Ріо-де-Жанейро 1992 року до Паризької конференції ООН з питань клімату 2015 року.

Ключові слова: міжнародне право навколишнього середовища, міжнародне природоохоронне співробітництво, Стокгольмська конференція ООН з навколишнього середовища 1972 року, Конференція Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку в 1992 року, Всесвітній саміт ООН з сталого розвитку 2002 року, Конференція ООН зі сталого розвитку 2012 року, Паризька конференція ООН з питань клімату 2015 року.

Annotation. The article investigates the main stages of formation and development of international legal regulation of environmental protection. It is shown that the system of international law has become increasingly complex, and the emergence of new areas of cooperation between the states causes the appearance of new branches of international law, which are the basis for legal regulation of such cooperation. One of such new and at the same time rapidly developing branches of international law is international environmental law. The rapid development of this branch of international law due to the exigencies of the environmental problems facing humankind. It is shown that, although the first international agreements were concluded as early as in the middle of the XIX century, the development of international environmental law as an independent branch of international law related to the decisions of the United Nations Stockholm Conference on the Human Environment 1972. The basic stages of the development of international legal regulation of international cooperation in the field of environmental protection: 1) from the middle of the XIX century to the United Nations Stockholm Conference on the Human Environment 1972; 2) from the United Nations Stockholm Conference on the Human Environment 1972 to the United Nations

Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro 1992; 3) from the Rio de Janeiro Conference in 1992 to the United Nations Climate Change Conference in Paris 2015.

Key words: *international environmental law, international environmental cooperation, Stockholm United Nations Conference on the Human Environment 1972, United Nations Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro 1992, United Nations World Summit on Sustainable Development 2002, United Nations Conference on Sustainable Development in Rio de Janeiro 2012, United Nations Climate Change Conference in Paris 2015.*

В сучасному світі екологічна проблема стає однією з глобальних проблем, яка ставить під загрозу само існування людства. Абсолютно зрозумілим є той факт, що належне розв'язання цієї проблеми і збереження навколишнього середовища на благо теперішнього і майбутнього поколінь можливо лише шляхом об'єднання зусиль незалежних і суверенних держав. Якою б досконалою не була система охорони навколишнього середовища в окремо взятій державі, вона не зможе ефективно функціонувати без розвитку співробітництва з іншими державами, враховуючи транскордонний характер антропогенного впливу на навколишнє середовище. Також зрозуміло, що таке міжнародне природоохоронне співробітництво може здійснюватися лише на основі принципів і норм міжнародного права, яке було, є і в доступному для огляду майбутньому залишиться основним регулятором відносин між суверенними державами. Усвідомлення міжнародним співтовариством гостроти глобальних екологічних проблем призвело до поступового формування нової, порівняно молоді галузі міжнародного публічного права – міжнародного права навколишнього середовища (або міжнародного екологічного права). На сьогоднішній день існування такої окремої галузі міжнародного права визнається доктриною міжнародного права різних країн. Питання міжнародно-правового співробітництва держав у сфері охорони навколишнього середовища досліджувалися у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Автор даної публікації, жодним чином не претендуючи на всеохопність, намагатиметься виокремити основні історичні етапи становлення міжнародно-правового співробітництва держав в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Історично міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища виникло у другій половині XIX століття. Саме цей історичний період характеризується бурхливим розширенням предметної сфери дії міжнародного права і починають укладатися міжнародні договори про взаємну правову допомогу, екстрадицію злочинців, з питань рибальства, транспорту і зв'язку, широкого кола питань економічного характеру, охорони певних видів живих морських ресурсів, з питань боротьби з піратством, работоргівлею, розповсюдженням порнографічних видань тощо[1]. Однак в той час міжнародне природоохоронне співробітництво ще не мало постійного характеру, торкалося охорони тільки окремих природних об'єктів та засновувалося головним чином на двосторонніх угодах між зацікавленими державами, хоча тогочасна міжнародно-правова практика знала і багатосторонні міжнародні угоди природоохоронного характеру. Ці угоди були спрямовані на охорону тих видів фауни і флори, в яких людина була з тих чи інших причин зацікавлена і охороняли ти види, що знаходилися під загрозою внаслідок хижацького винищення, або вимушених залишати місця проживання внаслідок діяльності людини. Як приклад можна Конвенцію між Сполученими Штатами, Великою Британією, Росією та Японією щодо збереження та захисту морських котиків від 7 липня 1911 року[2] або багатосторонню Паризьку конвенцію від 19 березня 1902 року про охорону птахів, корисних для сільського господарства[3]. Розглянемо для прикладу основні положення останньої. Конвенція передбачала, що птахи, корисні для сільського господарства, перелік яких встановлюється у додатку до Конвенції, перебувають під повною охороною, що включає заборону добувати перерахованих в зазначеному переліку птахів в будь-який час року і будь-якими засобами, а також розоряти їхні гнізда, винищувати яйця і виводки. Спочатку двосторонні або багатосторонні міжнародні договори торкалися питань охорони конкретних видів фауни і флору, але потім вони стали носити більш комплексний

характер (наприклад, Лондонська конвенція про збереження фауни і флори у їх природному стані від 8 листопада 1933 року[4] та Вашингтонська конвенція про охорону природи та збереження видів диких тварин і птахів Західної півкулі від 10 грудня 1940 року[5]).

Перша конференція з міжнародної охорони природи відбулася 4-6 листопада 1913 року в місті Берні. Ініціатива скликання такої конференції походила від наукової спільноти, яка у 1910 створила підготовчий тимчасовий комітет у складі вчених-зоологів з 14 країн, який фактично здійснив всю організаційну підготовку майбутньої міжурядової конференції[6]. В Бернській конференції взяли участь делегації 17 держав – Австрії, Аргентини, Бельгії, Великобританії, Данії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Португалії, Росії, США, Угорщини, Франції, Швейцарії та Швеції. Дозволимо собі навести слова головного ініціатора скликання цієї конференції французького вченого-зоолога П. Саразіна, які, на нашу думку, залишаються актуальними і на сьогоднішній день: «Природа не знає політичних кордонів, і її охорона не може обмежуватися будь-якими окремими державами. Зберегти живу красу всієї земної кулі від знищення, що їй загрожує, є завданням стільки ж національної, скільки й міжнародної охорони природи» [6]. Конференція прийняла рішення про створення дорадчої Комісії для міжнародної охорони природи з метою збору, систематизації та опублікування даних про стан навколишнього середовища. Рішення конференції практично не були здійснені тому, що почалася Перша світова війна 1914-1918 та наступили інші події, які надовго відвернули увагу світового співтовариства від питання охорони навколишнього середовища. У період між двома світовими війнами особливого прогресу в розвитку міжнародного природоохоронного співробітництва не спостерігалось. Можна, однак вказати на створення в цей період таких міжнародних природоохоронних інституцій як Міжнародна рада з охорони птахів (1922 рік), Постійний комітет з охорони природи Тихого океану (1929 рік).

Лише після закінчення Другої світової війни, коли негативні наслідки впливу людини на природне середовище стають очевидними у всьому світі, міжнародне співтовариство крок за кроком починає усвідомлювати необхідність всебічного міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища. Певну роль в усвідомленні міжнародним співтовариством необхідності розвитку міжнародно-правового співробітництва в сфері охорони довкілля відіграло і утворення у 1948 році такої впливової міжнародної неурядової організації як Міжнародний союз охорони природи. Протягом 50-60 років минулого сторіччя укладається певна кількість міжнародних договорів з цього питання. Природоохоронні питання привертати увагу ряду органів та спеціалізованих установ ООН, таких як ЕКОСОП, ЮНЕСКО, ФАО, ВОЗ, МАГАТЕ та деяких інших. В 1968 році ЮНЕСКО організувала Міжнародну конференцію неурядових експертів з проблем біосфери. На конференції були обговорені питання взаємодії між людиною і природою та прийняті рекомендації, адресовані ООН та державам-членам.

Ідея проведення спеціальної міжнародної конференції з питань охорони навколишнього середовища знайшла підтримку ГА ООН, яка 3 грудня 1968 року на своїй XXIII сесії прийняла резолюцію 2398 про скликання Конференції ООН з проблеми навколишнього середовища у 1972 році[7]. З 5 по 16 червня 1972 року в Стокгольмі проходила Конференція ООН з навколишнього середовища (або Стокгольмська конференція 1972 року як її прийнято називати) В ній взяли участь 113 держав та значна кількість міжнародних неурядових організацій. В міжнародно-правовій літературі неодноразово наголошувалося, що саме рішення Стокгольмської конференції заклали основні підвалини міжнародного права навколишнього середовища. На Стокгольмській конференції були прийняті наступні документи: Декларація принципів; План заходів; Організаційно-фінансові рішення та рекомендація про створення Програми ООН з навколишнього середовища. Найважливішим документом прийнятим на Стокгольмській конференції є Декларація принципів, якими повинні керуватися держави у всіх своїх діях,

які таким чином впливають на навколишнє середовище[8]. Серед таких принципів в декларації зокрема, зазначено: людина має основне право на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести достойне і квітуче життя, та несе головну відповідальність за покращення навколишнього середовища на благо нинішнього і майбутнього поколінь; природні ресурси землі, включаючи повітря, воду, землю, флору і фауну, і особливо репрезентативні зразки природних екосистем, повинні бути збережені на благо нинішнього і майбутніх поколінь шляхом ретельного планування і управління у міру необхідності; людина несе особливу відповідальність за збереження і розумне управління проектами живої природи і її середовища, які в даний час знаходяться під серйозною загрозою в зв'язку з рядом несприятливих факторів, тому в плануванні економічного розвитку важливе місце має приділятися збереженню природи, включаючи живу природу; держави вживають усіх можливих заходів для запобігання забруднення морів речовинами, які можуть поставити під загрозу здоров'я людини, завдати шкоди живим ресурсам і морським видам, завдати шкоди зручностей або створити перешкоди для інших законних видів використання морів; з метою забезпечення більш раціонального управління ресурсами і поліпшення таким чином довкілля держави повинні виробити єдиний і скоординований підхід до планування свого розвитку для забезпечення того, щоб цей розвиток відповідало потребам охорони і поліпшення навколишнього середовища на благо населення цих держав; відповідно до Статуту ООН і принципів міжнародного права держави мають суверенне право розробляти свої власні ресурси відповідно до своєї політики в галузі навколишнього середовища і несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність в рамках їх юрисдикції або контролю не завдавала шкоди навколишньому середовищу інших держав або районів за межами дії національної юрисдикції; держави співпрацюють з метою подальшого розвитку міжнародного права, що стосується відповідальності і компенсації жертвам за забруднення та за інші види шкоди, завдані в результаті діяльності в межах їх юрисдикції, або контролю за навколишнім середовищем в районах, що знаходяться за межами дії їх юрисдикції. Стокгольмська декларація містить морально-політичні норми і не має обов'язкової юридичної сили; в той же час багато її положень стали міжнародно-правовими нормами звичаєвим шляхом. Декларація містить найбільш загальні принципи і її застосування повинно забезпечуватися шляхом укладання міжнародних договорів. І все ж таки на думку багатьох юристів-міжнародників Стокгольмська декларація є джерелом міжнародного права навколишнього середовища, оскільки, як справедливо відзначають С.М. Кравченко, А.О. Андрусевич та Дж. Бонайн вона є одним з таких документів, які «не мають прямої регулятивної дії на поведінку суб'єктів міжнародного права, але користуються великим авторитетом, створюють моральну атмосферу, спонукають до активного співробітництва та діяльності» [9]. План заходів по відношенню до навколишнього середовища – великий документ програмного характеру, що містить 109 рекомендацій, які претендують на повне охоплення всіх екологічних проблем[10]. Стокгольмська конференція прийняла також резолюцію про організаційні та фінансові заходи, в якій рекомендувала ГА ООН створити Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), що і було зроблено на XXVII сесії ГА ООН. На сьогоднішній день ЮНЕП, попри досить обмежену компетенцію і відносно невеликі у порівнянні з завданнями, які поставлені перед нею, фінансові можливості виступає надзвичайно важливим елементом інституційної системи міжнародної охорони навколишнього середовища і є єдиною організацією в системі ООН, головною функцією якої є охорона навколишнього середовища.

Важливим етапом в розвитку міжнародного права навколишнього середовища стала Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро з 3 по 14 червня 1992 року. На ній були присутні 178 делегацій, в тому числі 117 глав держав та урядів. Результатами цієї конференції стало відкриття для підписання двох рамкових угод (Рамкова конвенція про зміну клімату від 9 травня 1992 року[11] та

Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 року[12]) та три документи, що не мають обов'язкової юридичної сили – Декларацію про навколишнє середовище та розвиток; Заяву про принципи, що торкаються управління, захисту та стабільного розвитку всіх видів лісів, життєво необхідних для забезпечення економічного розвитку та збереження всіх форм життя та Порядок денний на XXI століття. Серед основних принципів Декларації Ріо[13] варто відмітити наступні: турбота про людей займає центральне місце в зусиллях щодо забезпечення сталого розвитку, а мають право на здорове і плідне життя в гармонії з природою; відповідно до Статуту ООН і принципів міжнародного права держави мають суверенне право розробляти свої власні ресурси відповідно до своєї політики в галузі навколишнього середовища і розвитку і несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність в рамках їх юрисдикції або контролю не завдавала шкоди навколишньому середовищу інших держав або районів за межами дії національної юрисдикції; право на розвиток повинно бути реалізовано, щоб забезпечити справедливе задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь в областях розвитку і навколишнього середовища; для досягнення сталого розвитку захист навколишнього середовища повинна складати невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися у відриві від нього; для досягнення сталого розвитку і більш високої якості життя для всіх людей держави повинні обмежити і ліквідувати нежиттєздатні моделі виробництва та споживання і заохочувати відповідну демографічну політику.

З 26 серпня по 4 вересня 2002 року в м. Йоганнесбурзі (ПАР) відбувся Всесвітній саміт ООН з сталого розвитку[14]. Головним завданням цього саміту, було провести 10-річний перегляд зробленого після Конференції Ріо та активізувати міжнародне співробітництво держав з питання сталого розвитку. У цьому саміті взяли участь біля 22 000 учасників, а перед делегатами виступили 100 керівників держав та урядів. Делегати провели переговори та прийняли Йоганнесбурзький План виконання рішень та Йоганнесбурзьку декларацію із сталого розвитку. Перший документ представляв досить розгорнутий перелік заходів, спрямованих на викорінення злиднів, зміну нестабільних моделей споживання та виробництва, охорони та раціонального використання природної ресурсної бази економічного та соціального розвитку, сталого розвитку в умовах глобалізації в світі тощо. Йоганнесбурзька декларація підтвердила прихильність держав, що її підписали, до будівництва гуманного, справедливого і турботливого глобального суспільства, що усвідомлює, що всі потребують людської гідності. В Декларації було коротко охарактеризовано розвиток міжнародного природоохоронного співробітництва починаючи від Стокгольмської конференції 1972 року і визначені основні завдання, які постають перед людством в цій сфері, підкреслено важливість забезпечення сталого розвитку і важливість багатосторонньої міжнародної співпраці для досягнення цієї мети.

20-22 червня 2012 року у місті Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН зі сталого розвитку (або Конференція «Ріо+20»). Вона проходила через 20 років після Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку. Однак, на відміну від своєї попередниці, ця конференція не ознаменувалась досягненням вагомих і значимих результатів, оскільки на ній не було ухвалено жодного юридично зобов'язуючого міжнародно-правового акту. Однак, крім підсумкового документа «Майбутнє, якого ми хочемо» [15], що містить переважно декларативні політичні зобов'язання, викладені у 283 пунктах, не було ухвалено жодного принципового рішення, у тому числі відносно зміцнення інституційного механізму.

На завершення не можна не сказати про надзвичайно важливу подію, яка відбулася з 29 листопада по 12 грудня 2015 року в Парижі – Конференція ООН з питань клімату. Результатом цієї конференції стало погодження тексту Паризької угоди в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, головною метою якої буде отримання зростання середньої світової температури на рівні значно нижче +2 С від доіндустріального рівня та направлення зусиль на обмеження зростання температури до +1,5 С від доіндустріального

рівню. оскільки це значно зменшить ризики та впливи зміни клімату. Лише майбутнє покаже наскільки вдасться міжнародному співтовариству реалізувати дану амбітну мету.

Підсумовуючи можна виділити такі основні етапи розвитку міжнародно-правового регулювання міжнародного співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища: 1) від середини XIX сторіччя до Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища 1972 року; 2) від Стокгольмської конференції 1972 року до Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 року; 3) від Конференції Ріо-де-Жанейро 1992 року до Паризької конференції ООН з питань клімату 2015 року. Чи стане Паризька кліматична конференція поворотним пунктом в розвитку міжнародного права навколишнього середовища чи її рішення залишаться лише деклараціями і не будуть належним чином імплементовані стане зрозумілим у найближчі роки.

Список використаних джерел

1. Савчук К.О. Історія міжнародного права. Курс лекцій. – К., 2013. – С. 77-78.
2. Convention between the United States, Great Britain, Russia and Japan for the Preservation and Protection of Fur Seals // http://docs.lib.noaa.gov/noaa_documents/NOS/ORR/TM_NOS_ORR/TM_NOS_ORR_17/HTML/Pribilof_html/Documents/THE_FUR_SEAL_TREATY_OF_1911.pdf
3. Международная конвенция по охране птиц, полезных в сельском хозяйстве от 19. 03. 1902 // http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_400
4. Convention Relative To The Preservation Of Fauna And Flora In Their Natural State // http://iea.uoregon.edu/pages/view_treaty.php?t=1933-PreservationFaunaFloraNaturalState.EN.txt&par=view_treaty_html
5. Convention On Nature Protection And Wildlife Preservation In The Western Hemisphere // <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/c-8.html>
6. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Первая международная экологическая конференция по международной охране природы (Берн, 1913 г.) // Экологическое право. - №. 4, - 2006 // [http://www.intlaw-rudn.com/research/publications/environment/pervaya-mezhdunarodnaya-ekologicheskaya-konferenciya-2013-konferenciya-po-mezhdunarodnoi-ohrane-prirody-bern-1913-g./](http://www.intlaw-rudn.com/research/publications/environment/pervaya-mezhdunarodnaya-ekologicheskaya-konferenciya-2013-konferenciya-po-mezhdunarodnoi-ohrane-prirody-bern-1913-g/)
7. Резолюция ГА ООН 2398 (XXIII) «Проблемы окружающей человека среды» // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/245/94/IMG/NR024594.pdf?OpenElement>
8. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml
9. Кравченко С. М., Андрусевич А. О., Бонайн Дж. Е. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: Підручник / За ред. С. М. Кравченко. - Л.: Вид. Центр ЛНУ, 2002. – С. 58.
10. Детальный обзор ррешень Стокгольмської конференції 1972 року див., наприклад: Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды. – М., 1982. – С. 19-49.
11. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату // http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_044
12. Конвенція про охорону біологічного різноманіття // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_030
13. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
14. Йоханнесбургская встреча на высшем уровне 2002 года 26 августа - 4 сентября 2002 года, Йоханнесбург // <http://www.un.org/ru/events/pastevents/wssd.shtml>
15. The Future We Want // <http://www.slideshare.net/uncsd2012/the-future-we-want-rio20-outcome-document>

ВИЗНАННЯ НЕЗАКОННИМИ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЧИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ЧИ ПРАВА ЗЕМЛЕКОРИСУТВАННЯ

Третяк Т.

*(кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)*

Вступ. Забезпечити захист права власності на земельну ділянку чи права землекористування (далі – права на земельну ділянку) можна лише за умови правильного